

Пархоменко Анна Олександрівна

магістрантка спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)
Сумський державний педагогічний
Університет імена А.С.Макаренка
Науковий керівник - **Прядко Л. О.** канд. пед. наук,
доцент

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті, теоретично обґрунтовано особливості морального розвитку дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку. Узагальнено сутність формування в дітей моральних уявлень, почуттів, системи моральних мотивів поведінки.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, моральне виховання, особистість, моральна поведінка, моральні якості, моральні норми та правила.

Parkhomenko Anna Oleksandrivna

Master's student majoring in 16 Special Education
(Oligophrenic Pedagogy. Speech Therapy)
Sumy State Pedagogical University
AS Makarenko University
Pryadko L. O. – Candidate of Pedagogical sciences

FEATURES OF MORAL DEVELOPMENT OF CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH MENTAL RETARDATION

In articles, theoretically substantiated features of moral development of children of young school age with mental retardation. The essence of formation in children of moral ideas, postures, systems of moral motives of behavior is generalized.

Key words: mental retardation, moral education, personality, moral behavior, moral quality, moral norms and rules.

Постановка проблеми. Питання морального розвитку, виховання, вдосконалення людини хвилювали суспільство завжди і у всі часи. Особливо зараз, коли все частіше можна зустріти жорстокість і насильство, проблема морального виховання стає все більш актуальною. Недооцінка важливості виховання вольових якостей з ранніх років призводить до встановлення неправильних взаємин дорослих і дітей, до зайвої опіки батьків, що може стати причиною ліні, несаможитності дітей, невпевненості в своїх силах, низької самооцінки, егоїзму. Частина школярів вражена соціальним інфантилізмом, скептицизмом, небажанням брати активну участь в громадських справах, відвертими утриманськими настроями. Хто як не вчитель, який має можливість впливу на виховання дитини повинен приділити цій проблемі найважливішу роль в своїй діяльності. Саме тому школа, а зокрема вчитель, вирішуючи

завдання виховання, повинні взяти за основу розумне і моральне в людині, допомогти кожному вихованцю визначити ціннісні основи власної життєдіяльності. Цьому допоможе моральне виховання, органічно вплетене в освітній процес і становить його невід'ємну частину.

Актуальність дослідження. Актуальним завданням в даний час є виховання у молодших школярів із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР) морально-вольових якостей: самостійності, організованості, наполегливості, дисциплінованості, відповідальності. Формування морально-вольової сфери - важлива умова всебічного виховання особистості дитини. Від того як, буде вихована дитина в цій сфері, залежить не тільки його успішне навчання в школі, а й формування життєвої позиції.

Науково-методологічні дослідження А. Архангельського, Н. Болдирєва, А. Макаренко, В. Сухомлинського, І. Харламова та ін., розкривають сутність основних понять теорії морального виховання, вказуються способи подальшого розвитку принципів, змісту, форм і методів морального виховання. Такі дослідники як А. Калюжний, Т. Лисенко та ін. висвітлюють у своїх роботах також проблеми підготовки майбутніх вчителів до морального виховання школярів, що для нас особливо важливо.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особливості морального виховання як складову частину виховання молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Затримка психічного розвитку є однією з найбільш частих форм психічного дизонтогенезу. Затримка психічного розвитку найчастіше відноситься до «межової» форми дизонтогенеза і виражається в уповільненому темпі дозрівання різних психічних функцій і формування особистості дитини.

Психічний розвиток дитини з ЗПР протікає по тим же загальним законам, що і розвиток нормотипового однолітка. Але разом з тим воно характеризується своєрідністю внаслідок наявного порушення.

Поняття «затримка» підкреслює тимчасову невідповідність віковому розвитку і разом з тим тимчасовий характер відставання, який з часом долається успішно, якщо вчасно створити адекватні умови для навчання і розвитку дітей із ЗПР. [3]

Е. Єкжанова акцентує, що для психіки дитини з ЗПР типовим є поєднання дефіцитарних функцій із збереженими. Парціальна дефіцитарність вищих психічних функцій може супроводжуватися інфантильними рисами особистості

і поведінки дитини. При цьому в окремих випадках у дитини страждає працездатність, в інших випадках – довільність в організації діяльності, мотивація до різних видів пізнавальної діяльності і т. д. [4]

Проблема затримки психічного розвитку є однією з актуальних в психології та педагогіці, так як безпосередньо пов'язана з питанням шкільної неспішності дітей.

У дітей із ЗПР навчальна мотивація різко знижена. Це одне з найслабших місць розвитку цієї категорії дітей. Для них провідною діяльністю тривалий час продовжує залишатися гра в її елементарних дитячих формах: діти уникають складних ігор сюжетно-рольового характеру з правилами, заборонами. Позиція школяра усвідомлюється ними пізно і тривалий час не приймається, не має особистісно значимого сенсу. Інтелектуальне відставання значно гальмує розвиток пізнавального інтересу. З метою уникнення процесу навчання, інтелектуальної напруги, вони вдаються до відмови від завдань, від відвідування школи, як самозахист, неяскраво виражені позитивні навчальні мотивації ще більш послаблюються захисним механізмом - негативним мотивом уникнення, ухилення.

Вивчення особливостей дітей із ЗПР молодшого шкільного віку на сьогоднішній день в основному обмежувалося дослідженням їх пізнавальної та емоційно-вольової сфери, тоді як особистісні та поведінкові характеристики даної категорії дітей описані недостатньо.

Отже, своєрідність дефекту при затримці психічного розвитку визначає специфіку особистостей дітей даної категорії і їх поведінкових реакцій. В цілому для дітей молодшого шкільного віку із ЗПР характерна особистісна і емоційно-вольова незрілість.

О. Зацірінська зазначає, що недостатній розвиток емоційно-вольової сфери дітей з ЗПР є основною характеристикою функціональної і органічної недостатності центральної нервової системи [5].

Деякими авторами (О. Нікольська, Є. Баєнська, М. Ліблінг) було акцентовано, що своєрідність в розвитку структури емоційної сфери дітей із ЗПР молодшого шкільного віку може істотно впливати на особливості їх свідомості і поведінки. Стан дисфункцій її окремих рівнів змінюють тип організації всієї емоційної сфери і можуть привести до розвитку різних варіантів дезадаптації дитини [3].

Емоційна поведінка дітей із ЗПР відрізняється значною своєрідністю. Навчаючись в першому класі вони продовжують вести себе як дошкільнята,

провідною залишається ігрова діяльність, але до молодшого шкільного віку виявляються несформованими не тільки навчальні навички, а й вища форма ігрової діяльності - сюжетно-рольова гра, відповідно, засвоєння нової соціальної ролі учня і нових моральних норм поведінки відбуваються дуже специфічно. Результатом є загальне відставання в соціальному розвитку.

Віддаючи перевагу емоційно насиченим і рухливим видам діяльності, молодші школярі з ЗПР не дотримуються субординації з дорослими, можуть поводитися нав'язливо, безцеремонно, в процесі знайомства використовують дії обстежувального характеру, не вміють зав'язувати тривалі і змістовні відносини з однолітками.

За результатами клініко-психологічних досліджень Т. Власової і М. Певзнер зробили висновок про те, що при різних варіантах ЗПР інфантилізм є провідною особливістю дитини, отже, досягаючи шкільного віку, така дитина за своєю поведінкою залишається дошкільником. У навчальних ситуаціях вона здатна виконувати лише те, що пов'язане з її інтересами. Особистісний компонент «шкільної незрілості» обумовлений недорозвиненням або уповільненим дозріванням лобових і лобно-діенцефальних систем головного мозку[6].

Як вказує І. Сичевіч, при затримці психічного розвитку ускладнюється формування особистості дитини, в самооцінці та оцінці інших у дітей із ЗПР спостерігається переважання контрастних крайніх оцінок особистості, деяка категоричність суджень, розвиток ситуативних, неузагальнених, часто некритичних і неадекватних уявлень про оточуючих. Крім того, молодші школярі з ЗПР оцінюючи однокласників посилаються на думки вчителів, що характеризує процес оцінювання інших як несамостійний, залежний від зовнішніх оцінок. Дослідник також відзначає прояв в учнів даної категорії меркантильних інтересів по відношенню до однокласників. Все це уповільнює процес формування у них морально-етичних уявлень, соціально-емоційної зрілості, усвідомлення дітьми свого ставлення до інших і самих себе, свого становища серед однолітків і в більш широкому соціальному оточенні[1].

Відомо, що більшість учнів із ЗПР має функціональну або органічну недостатність нервової системи, що приводить до швидкої стомлюваності. В процесі навчання з настанням стомлення школярі поведуться по-різному: одні стають млявими, пасивними, притихлими, безцільно дивляться у вікно, прагнуть у вільний час усамітнитися, піти подалі від однокласників; інші, навпаки, проявляють підвищену збудливість, розгальмування, рухове

занепокоєння. Ці діти, як правило, дуже образливі і запальні, часто без достатніх підстав можуть нагрубити, образити, проявити жорстокість[2].

Як правило, діти з ЗПР схильні до навіювань, легко піддаються загальному настрою, нерідко потрапляють під поганий вплив старших школярів, які порушують дисципліну. Почуття сорому і каяття у них неглибокі і короткочасні.

Результати психологічних досліджень Р. Тригер свідчать про наявність у дітей із ЗПР девіантних тенденцій у поведінці (бажання битися, грубити, конфліктувати), які проявляються в чотири рази частіше, ніж у нормотипових учнів. Причиною відхилень в поведінці можуть бути проблеми сімейного виховання[1].

Позбавлення дитини любові і відсутність участі одного з батьків у вихованні, змістовного спілкування з ним при різних трагічних обставинах, призводить до недорозвинення емоційної сфери, а внаслідок цього до затримки психічного розвитку дитини, втрати інтересу до навколишнього життя. При несприятливих соціальних умовах (найчастіше діти з ЗПР виховуються в неблагополучних сім'ях) у дитини виникають стійкі негативні емоційні стани і складається негативне ставлення до певних сторін життя або до людей. Закріпившись, негативні емоційні стани починають регулювати психічну діяльність і поведінку дитини небажаним чином, призводять до спотворених уявлень про дітей у класі, до заперечення навчальної діяльності, недовіри, байдужості. Поступово у таких дітей формується негативна життєва позиція[5].

Психолого-педагогічні спостереження показують, що у дітей часто проявляється потреба в емоційному співпереживанні з боку близької людини, вони потребують постійної емоційної підтримки матері або близької людини, у них надмірно розвинена потреба в позитивній оцінці: «молодець; робиш як треба; вчиняєш правильно». Якщо ж подібне підкріплення відсутнє, то у дитини знижується активність, вона стає тривожною, помиляється в оцінці власних можливостей. Звідси стає зрозумілою особлива сугестивність дітей із ЗПР цієї категорії, здатність легко змінити власну оцінку під впливом інших.

Далі, узагальнимо психолого-педагогічні характеристики дітей молодшого шкільного віку з ЗПР, на основі наукових праць Г. Грибанової, Г. Коропової і Т. Артем'євої, Л. Блінової, О. Защірінської, Ю. Корольової, Є. Соколової [5].

1. Психологічна база для активного повноцінного спілкування у дітей із ЗПР дефіцитна, ослаблена. У таких учнів спостерігаються дезадаптивні форми взаємодії (відчуження, уникнення чи конфлікт), які обумовлюють роз'єднаність,

убогість і конфліктність контактів в дитячому колективі, а це, в свою чергу, послаблює формування позитивних сторін спілкування[3].

2. Емоційна незрілість учнів із ЗПР призводить до поверхневих особистісних контактів, невмінням співпереживати і співчувати. Контакти дітей швидкоплинні, ситуативні, нестійкі.

3. Розгальмування психічних процесів, підвищена збудливість провокують імпульсивну поведінку з частими афективними реакціями (крики, сварки, бійки, бурхливі образи і т.д.), неадекватними способами виходу з конфліктної ситуації. Афективні реакції швидко закріплюються на рівні поведінкового стереотипу і потім можуть повторюватися вже без видимих причин, поза реальними конфліктами. Нерідко діти діють відповідно до раптово виниклих мотивів, бажань, примх, не маючи сили волі, щоб протистояти їм. Подібна поведінка дітей із ЗПР перешкоджає засвоєнню соціальних норм і правил, прийнятих в соціумі[4].

4. Загальна психічна незрілість визначає прагнення даної категорії дітей до примітивної залежності від більш зрілих і активних, вольових членів колективу, підпорядковані їм.

5. З огляду на навчальну занедбаність, тяжку шкільну ситуацію молодші школярі з ЗПР часто вдаються до найбільш доступного способу компенсації - уникнення, тобто часто прогулюють уроки, прогулюють школу, втікають з дому, що порушує психологічні зв'язки дитини з найближчим соціальним оточенням, перешкоджає засвоєнню адекватних способів особистісного реагування. Така ситуація негативно впливає на формування моральних якостей особистості [5].

6. У дітей із ЗПР відсутня розвинена самооцінка, стійкість і критичність, які виникають у нормотипових дітей якраз в молодшому шкільному віці. Некритичність самооцінки проявляється в схильності дітей даної категорії до перебільшення своїх можливостей, до переоцінки своєї чарівності, впливу. Більш того, молодші школярі з ЗПР несамокритично відносяться до своєї поведінки і недоліків, оцінюють інших людей в залежності від їх ставлення до них. Вони виправдовують будь-які свої дії, звинувачуючи в своїх вчинках оточуючих. У них не розвинене почуття обов'язку, вони нечесні і безвідповідальні, не мають морального ідеалу. Вони захоплюються тими людьми, у яких фізична сила і грубість переважають над іншими якостями. У їхньому середовищі високо цінуються вчинки, які свідчать нібито про «сміливість», «спритність», «незалежність», «вірність одному», а насправді йдеться про хуліганство [2].

7. Більшість дітей із ЗПР нестійкі в емоційних проявах. Це визначає особливості їхньої соціальної поведінки: вона непослідовна, нерівна, часто нелогічна, конфліктна і малопередбачувана.

8. Дисбаланс почуттів у таких дітей сприяє виникненню емоційних порушень, що, в свою чергу, веде до девіацій у поведінці. Незрілість емоційно-вольової сфери є одним з факторів, що гальмують розвиток соціально схвалюваних форм поведінки у даної категорії дітей [1].

9. Адаптивні психологічні механізми у дітей із ЗПР також своєрідні. Вони не мають достатньо розвинених інтелектуальних і емоційно-вольових можливостей для самостійного і продуктивного усунення власних недоліків. Способи самокорекції, доступні дітям, - це ті які не вимагають праці, тривалого вольового зусилля прийоми: уникнення, втечі, прогули, конфлікти. Бажання добитися похвали задовольняється шляхом хизування, обману; мати якусь річ - шляхом крадіжки; отримати задоволення, враження – шляхом жебрацтва[4].

10. Найбільш конкретною особливістю спрямованості особистості дітей із ЗПР є егоїзм. Провідними мотивами поведінки у школярів стають їх власні бажання, примхи, капризи. Діти прагнуть їх задовольняти будь-якими шляхами, незважаючи на оточуючих, не зупиняючись перед порушеннями норм моралі і права.

Усвідомлюючи свої труднощі в навчанні, деякі учні намагаються самоствердитися іншими шляхами: підпорядковують собі фізично слабших товаришів, командують ними, змушують виконувати за себе неприємну роботу (прибирання в класі, у дворі і т. д.), показують своє «геройство», здійснюючи ризиковані вчинки (стрибають з висоти, лазять по небезпечних сходах та ін.); можуть сказати неправду, наприклад, похвалитися якими-небудь справами, яких вони не здійснювали. Неправильна поведінка, що виявляється у молодших школярів із ЗПР в ніби то безневинних вчинках, може перерости в стійкі риси характеру, якщо своєчасно не вжити відповідних заходів [5].

Як правило, описані форми поведінки і взаємодії викликають негативну реакцію з боку оточуючих і головне, гальмують успішну соціалізацію дитини, а значить, і духовно-моральний розвиток особистості.[3]

Висновки. Моральний розвиток особистості – процес, що триває протягом усього її свідомого життя. У дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку відзначається порушення в пізнавальній діяльності, недорозвиненість емоційно-вольових якостей, страждають

міжособистісні відносини. Самооцінка таких дітей схильна до контрастних змін, неадекватна або в бік завищення, або заниження. Ці особливості перешкоджають моральному розвитку дитини. Тому становлення моральної самоідентифікації в дітей відбувається під впливом доброзичливого ставлення оточуючих людей та корекційно-розвиткової роботи педагогів.

Перспектива дослідження полягає у подальшому вивченні проблеми морального виховання дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ілляшенко Т. Д. Діти з затримкою психічного розвитку та їх навчання. Київ : Слово, 1997. С. 98 – 105.
2. Висоцька А. М. Особливості виховного процесу у спеціальних закладах для дітей з порушенням психофізичного розвитку. *Дефектологія*. 2010. № 2. С. 37–40.
3. Власова Т. А. В. И. Лубовский, Н. А. Цыпина. Дети с задержкой психического развития. Москва: Педагогика, 1984. 256 с.
4. Екжанова Е. А. Задержка психического развития у детей и пути ее психолого-педагогической коррекции в условиях дошкольного учреждения. *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*. 2002. № 1. С. 8.
5. Защирина О. В. Внутрисемейные отношения у младших школьников с задержкой психического развития. В кн.: Психология детей с задержкой психического развития: Хрестоматия. Речь, 2004. С. 223–228.
6. Власова Т. А. Певзнер М. О детях с отклонениями в развитии. Москва: Педагогика, 1973.

Переяслова Світлана Леонідівна

вчитель-дефектолог

КЗ «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Джерело» Запорізької обласної ради

ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ У СПЕЦІАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано особливості організації позакласної роботи у спеціальному закладі загальної середньої освіти. Визначено завдання позакласної роботи з учнями з порушеннями інтелектуального розвитку. Окреслено корекційний вплив позакласної роботи з окремих навчальних дисциплін у спеціальному закладі загальної середньої освіти. Проаналізовано специфіку організації позакласної роботи з учнями з порушеннями інтелекту. З'ясовано змістове наповнення понять навчально-корекційна і корекційно-виховна позакласна робота.

Ключові слова: учні з інтелектуальними порушеннями, організація, позакласна робота, корекційний вплив, виховання.